

///// recenzní studie / review articles //////////////////////////////////////

PRIVATIZOVANÁ UNIVERZITA: O JEDNÉ DALŠÍ „VELKÉ TRANSFORMACI“ VZDĚLÁVÁNÍ

Abstrakt: Tato studie je recenzní statí ke knize Andrew MCGETTIGAN, *The Great University Gamble: Money, Markets and the Future of Higher Education*. London: Pluto Press, 2013. Klíčovým motivem studie je využití McGettiganovy analýzy technických aspektů reformy univerzitního systému započaté v Anglii na konci první dekády jednadvacátého století pro výklad vzestupu specifického režimu vzdělávání vyjádřeného v jazyce a logice „trhu a peněz“. Vzešup tohoto režimu je interpretován s ohledem na procesy odpojování univerzitního prostředí od dosavadního vzdělávacího rámce spojeného s veřejnými zájmy. Studium způsobů, jakými procházejí peníze zaváděným systémem vzdělávání, odkrývá novou podobu konfrontace klasických ideálů univerzitní výchovy s realitou masového vzdělávání.

Klíčová slova: vyšší vzdělávání; trh se vzděláváním; univerzitní reforma v Anglii; financování; veřejná univerzita; studentské půjčky

A Privatized University: Towards Just Another “Great Transformation” of Education

Abstract: This study reviews the book: Andrew MCGETTIGAN, *The Great University Gamble: Money, Markets and the Future of Higher Education*. London: Pluto Press, 2013. The main ambition of this study is to employ Andrew McGettigan's critical analysis of the current UK university reform in an account of the rise of the specific education regime which is now being expressed in the language and logic of “market and money”. This rise is taken as an example of a process unlinking today's university settings from a previous educational framework grounded in the pursuit of public interest. It is claimed that studying ways money moves around the system now under way brings about a new form of confrontation between classical ideals of university “bildung” and the reality of mass education.

Keywords: higher education; education market; UK university reform; funding; public university; student repayment loans

JAN BALON

Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti
Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.
Jilská 1, 11000 Praha 1
email / janbalon@seznam.cz

Expanze vyššího vzdělávání po druhé světové válce přinesla mnohé důsledky pro samotné pojetí univerzit jako institucí tradičně spojovaných s určitými ideály. Je zcela zřejmé, že současná realita masového vzdělávání konfrontuje původní zakládající ideje univerzit, opírající se zejména o kulturní významy, s mnoha novými nároky a potřebami. Jelikož se univerzity staly jedním z klíčových bodů optimistického scénáře poválečné obnovy, byla jejich expanze přijímána v podstatě neproblematicky jako součást uskutečňování demokratické mise. Diferencující se poválečná společnost si žádala diferencované vzdělání, jehož přirozeným dodavatelem byly univerzity, které se „masám“ ochotně otevíraly rovněž z důvodu, že se tak samy mohly vypořádat se svým poněkud elitářským původem stále více nevhodným vis-à-vis rodící se univerzální politice rovnosti. Důležitým aspektem dynamiky vývoje vyššího vzdělávání byla také (relativní) stabilita univerzitního prostředí, jež bylo, především díky historicky vydobytým právům a svobodám, do značné míry autonomní vůči souběžně probíhajícím politickým a ekonomickým změnám. Na cestě od (předválečných) univerzit jako elitních (národních) institucí sloužících především zájmům elity (národa) k (poválečným) univerzitám jako skutečně univerzálním (nadanárodním) institucím sloužícím zájmům demokratické společnosti došlo k rekonceptualizaci mnohého z toho, co bylo spojováno se vzděláním. Poválečná expanze vyššího vzdělávání probíhala několik desetiletí v podstatě v produktivním spojení starých a nových ideálů (autonomie, univerzalita vědění a ideje vzdělání, akademická svoboda, demokracie, rovnost atp.). Tyto vznešené ideály měly kromě svých univerzálních aspirací společné také to, že byly formulovány a využívány jako by mimo jazyk a logiku „trhu a peněz“. V několika posledních desetiletích ovšem, jak se zdá, začíná být takovéto výlučné postavení univerzit nenávratně věcí minulosti a univerzitní prostředí je stále častěji konfrontováno s poněkud odkouzlenou realitou politicko-ekonomických debat o jeho (nezbytné) reformě.

Jedním z takových příspěvků do diskusí o současných proměnách organizace univerzitního prostředí je kniha Andrewa McGettigana *The Great University Gamble: Money, Markets and the Future of Higher Education*.¹ Na rozdíl od řady studií, pro něž jsou výchozím referenčním rámcem popisu změn ideologické, kulturní, politické či sociální dimenze současného

¹ Andrew MCGETTIGAN, *The Great University Gamble: Money, Markets and the Future of Higher Education*. London: Pluto Press, 2013.

uspořádání vyššího vzdělávání,² McGettigan nabízí detailní případovou studii, jejíž převážnou část tvoří rozbor technických aspektů a praktických důsledků (ekonomické) reformy univerzitního systému, jež začala být realizována v Anglii v konci první dekády nadvacátého století. Klíčovým motivem jeho knihy je především vzestup specifického režimu vzdělávání, který, přestože je formulován prakticky výhradně v technicko-ekonomických termínech, mění univerzitní prostředí takřka k nepoznání, narušuje mnohá v minulosti nezpochybňovaná privilegia univerzit a konfrontuje je s tržně racionalistickou logikou „trhu a peněz“. V nejobecnějším smyslu lze McGettiganovu knihu chápat jako pokus doplnit současnou často velmi pesimistickou literaturu zaměřující se na proměny univerzitního prostředí³ o faktografickou analýzu toho, jak se „v této reformě“ věci mají. Hodnotově vzato McGettigan navazuje na přelomovou knihu Billa Readingse *The University in Ruins*, v níž je předvedeno, nakolik je realita současných univerzit vzdálená vznešeným ideálům minulosti. Readings dal jasně najevo, že dnes „již není jasné, jaké je místo Univerzity ve společnosti, ani jakou povahu tato společnost vlastně má“, a že se „Univerzita stává odlišným druhem instituce, která již není svázána s osudem národního státu prostřednictvím své role coby pěstitele, strážce a šířitele ideje národní kultury.“⁴ Dalším přiznaným inspiračním zdrojem McGettiganovy analýzy je kniha *A Manifesto for the Public University*,⁵ v níž je za prvpočátek současné eroze hodnoty vzdělání jako veřejného zájmu (a také veřejného dobra) explicitně prohlášena „myšlenka, že vzdělání není ve vztahu k trhu něčím externím, na němž by spravedlivé a korektní fungování trhu mohlo záviset, nýbrž něčím, co

² Viz např. Sheila SLAUGHTER – Laurie L. LESLIE, *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore: Johns Hopkins University Press 1997; Derek BOK, *Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education*. Princeton: Princeton University Press 2004; Sheila SLAUGHTER – Gary RHOADES, *Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education*. Baltimore: John Hopkins University Press 2004.

³ McGettiganova kniha je faktografickým doplňkem dnes již značně rozsáhlé řady publikací o „velké (ekonomické) transformaci“ vyššího vzdělávání vydaných v nedávné době v Anglii a ve Spojených státech. Viz např. Jennifer WASHBURN, *University, Inc.: The Corporate Corruption of Higher Education*. New York: Basic Books 2005; Ellen SCHRECKER, *The Lost Soul of Higher Education: Corporatization, the Assault on Academic Freedom, and the End of American University*. New York: The New Press 2010; Robert BROWN – Helen CARRASO, *Everything for Sale? The Marketisation of UK Higher Education*. London: Routledge 2013.

⁴ Bill READINGS, *The University in Ruins*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1996, s. 2–3.

⁵ John HOLMWOOD (ed.), *A Manifesto for the Public University*. London: Bloomsbury Academic 2011.

by se samo trhu mohlo podřizovat.“⁶ Jak manifest za veřejnou univerzitu naznačil, role, již v angloamerickém prostředí historicky vzato měly veřejné univerzity naplňovat (totiž jakési demokratické „vyrovnávání“ rozdílů v silně statusově diferencovaných společnostech nebo – starším slovníkem vyjádřeno – „začleňování“ etnicky, rasově, ekonomicky, sociálně či kulturně znevýhodněných) postrádá pro současný „režim“ vzdělávání své opodstatnění v situaci, kdy se „veřejný zájem“ v takovémto chápání prakticky zcela vytrácí z jeho slovníku.

McGettigan se chce především zabývat studiem způsobů, jakými současná reforma vyššího vzdělávání odpojuje univerzity od dosavadního kulturně-hodnotového rámce, v němž bylo jejich poslání artikulováno s ohledem na veřejné zájmy. V úvodu prohlašuje, že jeho kniha je výsledkem „dvouletého ponoření se do technické stránky (mechaniky a slovníku) otázek financování, trhů spojených s přijímáním studentů, záležitostí obligací, společného podnikání a jiných možností, jako je kupříkladu potenciální skoupení etablovaných univerzit prostřednictvím privátních finančních prostředků.“⁷ A na jiném místě uvádí, že „středobodem zájmu knihy bude politická ekonomie institucí v tomto novém prostředí. Je koncipována jako podklad pro studium nových způsobů, jakými peníze tímto systémem procházejí.“⁸ Přestože je McGettiganovým hlavním zájmem rozbor technické stránky reformy vyššího vzdělávání, jeho výklad je založen v poměrně jasně vyjádřených a vysledovatelných hodnotových a ideových postojích. Samotná myšlenka i způsob realizace reformy konfrontují univerzitní prostředí s evidentním zvratem v samotném pojetí a nastavení vzdělávání jako takového. Z hlediska obecnějšího ideového založení lze říci, že reforma jako taková je uskutečňováním intuice, již vyjádřil Jean-François Lyotard ve své slavné zprávě o stavu vědění:

Někdejší princip, podle kterého je vědění neodlučitelné od výchovy (*Bildung*) ducha, a dokonce i od výchovy osobnosti, se stírá a bude se stále více stávat přežitkem. Vztah dodavatelů a uživatelů poznání k poznání samotnému má a bude mít tendenci vzít na sebe formu vztahu, jaký mají k různému zboží jeho výrobci a spotřebitelé, to znamená formu směnné hodnoty. Vědění je a bude produkováno proto, aby bylo prodáváno, a je a bude konzumováno proto, aby

⁶ John HOLMWOOD, „Introduction.“ In: HOLMWOOD, J. (ed.). *A Manifesto for the Public University*, s. 4 (1–11).

⁷ MCGETTIGAN, *The Great University Gamble*, s. viii.

⁸ *Ibid.*, s. 11.

bylo zhodnoceno v další produkci: v obou případech proto, aby bylo směšováno. Přestává být samo sobě vlastním účelem, ztrácí svoji „užitnou hodnotu“.⁹

Tato intuice odpojující univerzitní prostředí od klasických ideálů (výchovy) v současné reformní rétorice dostává ještě explicitnější vyjádření v podobě „myšlenky, že zdraví a vzdělávání je možné nabízet a spravovat podobným způsobem, jako je tomu u plynu a elektřiny.“¹⁰ Novou regulativní myšlenkou, na jejímž základě má být přeuspořádáno univerzitní prostředí, je jeho důsledná interpretace v termínech vztahu producent-konzument.¹¹

Ideologicky vzato odráží tato interpretace specifické rozvedení zakládající ideje liberalismu, jenž, jak uvádějí John Holmwood a Gurminder Bhambra v jednom svém textu o vzdělání jako sociálním právu, vychází z představy jedince, „jehož identita je svázána se sebeurčením, nezávislostí a volbou. Dnes je tato myšlenka spojována s jedincem jako konzumentem a trhem jako vyjádřením spotřebitelské suverenity.“¹² Hledisko tržní racionality vztažené na univerzitní prostředí se ukazuje jako rozhodující především při prezentaci vyššího vzdělávání jako „investice do lidského kapitálu“. Jak to McGettigan shrnuje, vyšší vzdělávání je v reformní rétorice představováno prakticky výhradně z hlediska osobního prospěchu pro individuálního spotřebitele; a dokonce „coby finanční přínos, přičemž návratnost investice je spatřována ve vyšším výdělku po ukončení studia.“¹³ Klíčovou otázkou se takto stává: „Je vzdělání přínosem pro spotřebitele, který profituje z tržních reforem?“¹⁴ Takovéto tržně-racionální pojetí vzdělávání vystavuje univerzity coby producenty mnoha novým nárokům vyžadujícím nové způsoby především prakticko-účelového rozhodování. Jasnou zprávou, již je možno dovodit z reformní rétoriky, je zpráva o konci „autonomie“ v té podobě, v jaké ji univerzity dosud znaly. Manažerská kultura, jež se zřetelně začala prosazovat v podmínkách řízení univerzit ještě před realizací

⁹ Jean-François LYOTARD, *O postmodernismu*. Praha: Filosofia 1993, s. 101.

¹⁰ MCGETTIGAN, *The Great University Gamble*, s. 3.

¹¹ Jak uvádějí Sheila Slaughter a Gary Rhoades ve své studii o zrodu akademického kapitalismu, studenti začali být proměňováni v konzumenty: „Již v roce 1972, kdy Kongres přenesl financování vyššího vzdělávání z institucí na studenty. Ve spojení se zvyšujícím se školným během posledních třiceti let stvrdil posun od dotací k půjčkám identitu studentů coby konzumentů vyššího vzdělávání.“ SLAUGHTER – RHOADES, *Academic Capitalism and the New Economy*, s. 22.

¹² John HOLMWOOD – Gurminder BHAMBRA, „The Attack on Education as a Social Right.“ *South Atlantic Quarterly*, 2012, roč. 111, č. 2, s. 395 (392–401).

¹³ MCGETTIGAN, *The Great University Gamble*, s. 9.

¹⁴ *Ibid.*, s. 10.

samotné reformy, ještě více posílila v situaci, kdy klíčové vládní orgány daly jasně najevo, že dlouhotrvající expanze vyššího vzdělávání dosáhla svých mezních hodnot a její pokračování je vysloveně nežádoucí. Systém, který narazil na své meze, se zcela jistě chová jinak než systém na vzestupu. Jeho proměna závisí na zvolených a vyžadovaných regulativních opatřeních. Jejich úspěšnost či neúspěšnost je zase měřena na základě racionálních kritérií sledujících, technicky vzato, účinnost či neúčinnost zvolených organizačních principů. Souhrnně vyjádřeno, „velké“ ideje či instituce byly přivedeny do prostoru a jazyka „trhu“, jenž se stává jediným mechanismem garantujícím výkonnost, užitečnost a v posledku také spravedlnost a smysluplnost vzdělávání.

Transformace institucí je pochopitelně svázána s proměnou jedinců, jak McGettigan s odkazem ke slavné knize Raymonda Williamse *The Long Revolution* naznačuje ve své poznámce o „konci století expanze – jak v počtu institucí tak i počtu jedinců podílejících se na terciálním vzdělávání.“¹⁵ Svůj výklad „mechaniky a slovníku“ současné reformy vyššího vzdělávání v Anglii McGettigan strukturuje do 4 kapitol. V první z nich se zabývá širším kontextem expanze terciálního sektoru, jež započala na konci osmdesátých let minulého století. Jejím výsledkem je „masifikace“ univerzitního prostředí, skutečně dramatický nárůst počtu studentů během desetiletí mezi roky 1988 a 1998, kdy se podíl počtu studentů v příslušných věkových kohortách zvýšil z 15 procent na 35 procent. Počet studentů dále narůstal, rovněž v důsledku volební kampaně Tonyho Blaira v roce 1997, jež se nesla ve znamení sloganu „vzdělání, vzdělání, vzdělání“ a vytkla si za cíl nárůst podílu studentů z dané věkové kohorty na 50 procent.¹⁶ V současnosti pak na univerzitách v Anglii studuje v denní formě více než 1 milión domácích studentů, přičemž celkový počet univerzitních studentů ještě značně stoupne, započítáme-li studenty v různých částečných formách studia, zahraniční studenty a studenty ze zemí Evropské unie. Druhá kapitola se zaměřuje na nový trh vznikající v souvislosti s novými strategiemi přijímání – a zejména pak „přitahování“ – nových studentů. Klíčovým slovem je zde „marketizace“ (nebo také „externí privatizace“) spojená s příchodem nových poskytovatelů vyššího vzdělávání a celkově vzato s realitou uskutečňování vládního záměru „zajistit, aby se univerzity orientovaly více na zákazníky, obchodní činnost a průmysl.“¹⁷ Představují se zde také důsledky „redefinování“ pedagogické

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, s. 18.

¹⁷ *Ibid.*, s. 7.

a studentské zkušenosti v nastavení vzdělávacího procesu, v němž jsou studující bráni primárně jako zákazníci, respektive spotřebitelé, jak to naznačil již klíčový přípravný reformní dokument, takzvaná Browneova zpráva. V té se výslovně uvádí, že „ti, kteří studují, jsou nejlépe vybaveni pro to, aby si sami rozhodovali, co chtějí ze své účasti na vyšším vzdělávání získat.“¹⁸

Třetí část knihy odkrývá způsoby, jakými se nově vznikajícím trhem s vyšším vzděláváním pohybují finance. Klíčovým slovem je zde „privatizace“. Jejím záměrem je demonstrovat, jaké jsou implikace celého reformního procesu pro transformaci etablovaných univerzit a jejich „vnitřní“ provoz. McGettigan přitom vychází z přesvědčení, že prvořadým cílem reformy je „rozbít to, co se jejím ideologům jeví jako státní monopol v oblasti vyššího vzdělávání.“¹⁹ Otázka, jak „povaha finančních toků proměňuje instituce zevnitř“,²⁰ odkazuje k narušování stávajících pořádků upřednostňováním alternativních forem financování univerzit, jehož cílem je co možná nejvyšší míra odpojení celého sektoru od veřejných financí. Univerzity jsou motivovány k navyšování svého investičního kapitálu a k jeho používání v souladu s vybranými sjednocujícími zájmy zejména v podobě spolupráce s průmyslem, využívání univerzitních patentů k vytváření komerčních produktů, zpoplatňování různých krátkodobých kurzů, rekrutování zahraničních studentů či rozvíjení externího zajišťování všemožných služeb.²¹ Jak McGettigan upozorňuje, celkově je dnes sektor vyššího vzdělávání v Anglii

nejzdravější za mnoho posledních let. Počet institucí, které vytvářejí významné provozní přebytky, stoupl téměř na 70; počet institucí, jež hospodaří s deficitem, poklesl mezi lety 2010 a 2011 z 25 na 10. [...] Vláda tudíž věří, že její reformy financování univerzitního sektoru posune poměr mezi veřejným a privátním příspěvkem ze 60:40 ve prospěch veřejného příspěvku na 40:60 ve prospěch privátních peněz v rámci celého sektoru.²²

Čtvrtá kapitola se věnuje detailnímu rozboru hlavního hybatele reformy vyššího vzdělávání – studentským půjčkám – z fiskální a makroekonomické perspektivy. Vytvoření unikátního systému studentských půjček,²³ jenž na-

¹⁸ *Ibid.*, s. 60.

¹⁹ *Ibid.*, s. 2.

²⁰ *Ibid.*, s. 111.

²¹ Pro souhrn viz *ibid.*, s. 113.

²² *Ibid.*

²³ Zavedení studentských půjček je koncipováno jako (finanční) inovace stávajícího systému, jež v roce 2010 umožnila zvýšení poplatku za školné z 3 375 liber ročně na 9 000 liber a proměnila jej z „doplňkového“ nástroje financování vyššího vzdělávání na nástroj „centrální“.

hradil dosavadní „dotační“ způsob veřejného financování sektoru vyššího vzdělávání, přináší pochopitelně jednak mnoho konkrétně se již projevujících důsledků,²⁴ jednak mnoho spíše tušených dopadů, bereme-li v úvahu skutečnost, že jde o systém, který je projektovaný s horizontem třiceti let. Klíčovým slovem je zde McGettigenův termín „financializace“, který má umožnit popsat, jak „půjčky produkují informace a mají tudíž potenciál vytvořit novou generaci performanční metriky.“²⁵ Otázka toho, jak stát spravuje a hodlá spravovat celý systém založený na splácení studentských půjček, v obecnějším smyslu ukazuje, nakolik vysněný model řešení finančního problému „připoutává vzdělávání k účetnickému systému,“ přičemž spravování portfolia půjček a preferované způsoby nakládání s finančními záležitostmi „navracejí moc státu a jeho zástupcům pod příslibem zdánlivé liberalizace.“²⁶

Již první roky uskutečňování reformy naznačují, kdo z nové situace profituje nejvíce. Jak McGettigan uvádí:

Všeobecný efekt je zřejmý. Elitní instituce, jež jsou nejvíce selektivní při přijímání studentů, [...] mají spolu s určitými skupinami *lacinějších* poskytovatelů z reforem největší prospěch: je jim umožněno expandovat a jejich expanze je považována za žádoucí. Většina institucí, které dříve byla příjemcem veřejných financí určených na zajišťování univerzitní výuky, se setkává s omezováním – a je pro ně stále obtížnější udržovat si své počty studentů.²⁷

Tržně úspěšné prestižní univerzity, zejména pak ty, které jsou členy elitní Russell Group, se navenek stávají garanty toho, že reforma probíhá ve znamení „excellence“ a „veřejné relevance“. Současně je ovšem postavení nejprestižnějších univerzit (v symbolickém čele s Cambridge a Oxfordem) problematické, neboť jejich „výjimečnost“ poněkud destabilizuje celý systém ve chvíli, kdy

Z rozpočtového hlediska zavedení nového systému umožnilo redukcí centrální veřejné dotace pro terciální sektor z 5 mld. liber na 2 mld. liber. Logika systému půjček je poměrně jednoduchá: absolventi a absolventky univerzit začínají své půjčky splácet ve chvíli, kdy jejich příjmy dosáhnou určitého prahu – v roce 2016 je to příjem 21 tis. liber ročně, doposud to bylo 15 tis. liber. Zavedení studentských půjček je tak jednak hlavním předpokladem uskutečnění reformy vyššího vzdělávání v Anglii, jednak efektem prosazování specifických nástrojů odstraňování deficitu veřejného sektoru jako takového.

²⁴ Jednou z klíčových součástí reformy je to, že odstraňuje veškeré přímé veřejné financování z univerzitní výuky uměleckých, humanitních a sociálněvědních oborů.

²⁵ *Ibid.*, s. 13.

²⁶ *Ibid.*, s. 184.

²⁷ *Ibid.*, s. 53.

tu máme na jedné straně úspěšné a osvědčené instituce s vlastním historickým dědictvím, jež jsou zcela jistě ve výhodě, pokud se klíčovým měřítkem stává „atraktivita“ a očekávání zhodnocení studia po jeho dokončení na trhu práce, a na straně druhé nové poskytovatele, kteří do systému vstupují se záměry formovanými současnými nároky takzvané „nové ekonomie“. Jelikož se elitní univerzity jako Cambridge a Oxford přirozeně brání své „masifikaci“, jež by nutně narušila základy jejich „výjimečnosti“, je otázkou, jak se podaří jejich existenci začlenit do systému spojeného s primárně ekonomickými ukazateli. V tomto je situace univerzitního sektoru v Anglii poněkud méně přehledná, než je tomu ve Spojených státech, kde je hranice mezi veřejnými a privátními univerzitami vzhledem k odlišnému historickému vývoji přece jen zřetelnější. Jak to ukazuje Christopher Newfield ve své knize *Unmaking the Public University*, ve Spojených státech je „vize univerzity jako privatizovatelné továrny na vědění“²⁸ uzpůsobena zájmům nejbohatších privátních univerzit a systematicky poškozují univerzity veřejné, což v důsledku vede nejen k reprodukci nerovností, nýbrž bezprostředně k návratu k principu „vítěz bere vše.“ Ústřední cíl sociálního egalitarianismu, jenž byl vlastní veřejným univerzitám, bere za své tváří v tvář klesající podpoře a nezbytnosti vlastního přizpůsobování se podmínkám „nové ekonomie“ a novým představám korporátní kultury univerzit:

Veřejné univerzity byly ovlivněny proměnami obchodních praktik, včetně evaluace jednotlivých akademických jednotek na základě hotovostního toku a externího zajišťování mnoha servisních záležitostí, jako je studentské stravování, což má mnohé do očí bijící důsledky, jedním z nichž je transformace většiny studentských center do podoby cenově přiměřených nákupních center.²⁹

Obdobný proces se zcela evidentně odehrává i na (dříve) veřejných univerzitách v Anglii. Čas od času se setkává s odporem ze strany studentů, akademického personálu nebo širší veřejnosti, jak o tom vypovídají protesty proti častým a oblíbeným formám „outsourcingu“ (nahrazování studentských kaváren v univerzitních kampusech kavárenskými řetězci typu Starbucks nebo Costa Café, externí zajišťování uklízení služeb velkými firmami,

²⁸ Christopher NEWFIELD, *Unmaking the Public University: The Forty Year Assault on the Middle Class*. Cambridge, MA: Harvard University Press 2011, s. 9.

²⁹ *Ibid.*

takřka okamžitá proměna studentských kantýn, formy státní studentské podpory v podobě předplacených kreditních karet apod.).³⁰

McGettigan svůj výklad technických aspektů reformy a jejich okamžitě viditelných důsledků končí tezí o „kreativní destrukci“ masového vyššího vzdělávání, jež je v současnosti [...] ve vší tichosti nově projektováno prostřednictvím řízeného procesu vytváření trhu, v němž je každý krok navrhován se záměrem ochraňovat elitu a rizikům vystavovat většinu.“³¹ Z hlediska klasických ideálů spojovaných s univerzitním vzděláváním vyznívá jeho líčení „mechaniky a slovníku“ současné reformy skutečně děsivě. V nejobecnějším smyslu lze případ reformy, jež v posledních několika letech probíhá v Anglii, vnímat jako v podstatě čisté vyjádření problému plynoucího z konfrontace klasických ideálů univerzitní výchovy s realitou masového vzdělávání. Dynamika odpojování ideálu „výchovy“ od procesu vzdělávání ve spojení s vymezením „vzdělání“ jako spotřebitelského statku či individuální investice má pro univerzitní prostředí jako takové pochopitelně mnohé důsledky. Univerzity v minulosti reprezentovaly – přinejmenším proklamativně – „očištěný“ prostor dialogu a debaty, naplňovaly demokratické a kulturní poslání spjaté s příslibem odstraňování nerovností, vzdělání bylo „veřejným zájmem“, bylo široce chápáno jako nástroj sociální mobility a bylo víceméně univerzálně spojováno s pozitivním vývojem společnosti. Změny, které popisuje McGettigan, prokazatelně přetvářejí samotné univerzitní teritorium a zásadním způsobem ovlivňují akademické hierarchie. Zřetelné důsledky mají nejen pro studenty coby konzumenty vzdělávacího procesu, nýbrž i pro akademický personál, který je rovněž konfrontován s dramatickou proměnou celého nastavení univerzitního prostředí. Klasický vznešený ideál akademické komunity coby „sebekritického společenství učenců“ bere za své v realitě stále více ovlivňované, jak to vyjadřuje McGettigan, „expanzivní exekutivní a manažerskou třídou, jež začíná disponovat novou škálou performační metriky, pomocí níž může disciplinovat stále poddajnější akademiky. Korporativismus nahrazuje kolegiální.“³²

McGettiganova kniha má jednu velkou přednost: zabývá se aktuálními jevy a činí tak se schopností reflexe „hlavní scény“ i „zákulisí“ současného

³⁰ Viz například protest na University of Sussex na začátku roku 2014, kde se studenti vzbouřili proti rušení tradičních kampusových kaváren a jejich nahrazování kavárenskými řetězci, proti zadávání uklízení a jiných služeb velkým firmám, proti postupující proměně kampusu upřednostňující komerční zájmy „silných“ průmyslově orientovaných oborů a celkově proti komercializaci univerzitního života.

³¹ MCGETTIGAN, *The Great University Gamble*, s. 185.

³² *Ibid.*, s. 186.

dění. Tato práce rovněž vystupuje z obvyklého způsobu psaní kritik ideje univerzity, jež k tématu přistupují historicky a zabývají se spíše osudem vznešených (typicky humboldtovských nebo newmanovských) ideálů výchovy než současnou realitou masového vzdělávání. Absence širšího historického rámce – jakýsi historický exkurs, který začíná v roce 1988, je zpracován na pouhých třech stranách – je také nejčastější výtkou recenzentů knihy, společně s nerozpracovaností odkazů k jiným současným výkladům univerzitní reformy uskutečňované vládnoucí konzervativně-liberální koalici. Přestože je hlavní ambicí knihy rozkrýt technickou stránku reformy, McGettigan nijak nepopírá, že vychází z poměrně přímočarého (hodnotového a zřejmě i čistě ideologického) pohledu na věc. Prakticky od první věty je zřejmé, že přívržencem současné reformy rozhodně není. Současnou reformu jako takovou chápe jako součást koordinovaného úsilí o (politické a ekonomické) ovládnutí univerzitního prostoru pod zástěrkou odstraňování veřejného deficitu. Nové modely financování i celkové vtažení univerzit do slovníku tržní racionality, spotřebitelské svrchovanosti, směnné hodnoty, praktické využitelnosti či performanční metriky vyvádějí z centra úvah o vzdělávání motiv „veřejného zájmu“ spolu s jinými univerzitními vymoženostmi jako je autonomie, akademická svoboda, kritičnost nebo rovnost příležitostí, které se pro rétoriku současné reformy jeví jako něco, co si skutečně v dané (kritické) situaci nemůžeme dovolit. Zjednodušeně řečeno, aby bylo možné univerzitní prostředí jako specifický historicky zformovaný prostor „jednání“ (koordinovaný určitým způsobem) rozpohybovat žádoucím směrem, je třeba jej „rozbít“ na jednání jedinců motivovaných svými vlastními racionálními zájmy, ať již jde o splacení půjčky u studentů nebo o udržení si vlastního místa u akademiků. Teprve takové atomizované (a také degradované, když leitmotivem reformy se stává představa, že vzdělávání je možné spravovat jako „plyn nebo elektrinu“) prostředí umožňuje skutečnou marketizaci, to jest ovládnutí prostoru vzdělávání aktéry opírajícími se výhradně o principy, nároky a požadavky účelově-ekonomické racionality.